

Last week's dvar Torah focused on one element of the comment Daat Zekeinim's comment to Devarim 30:2. I will repeat that element here, I hope a little more rigorously, as an introduction to a more detailed analysis of Daat Zekeinim, in the form of an "academic pilpul" suitable for a self-study Shabbat Shuvah derashah. A short dvar Torah for Rosh HaShannah is attached separately, along with a brief report on CMTL this summer and a request for your support.

Please note that the Hebrew sourcesheets below are in two columns so that you can easily compare the parallel texts. Time unfortunately ran out before I could prepare translations adequate for the analysis below, but I hope the ideas below can be followed even if you're not fluent in the original. As always, I encourage reading the sources yourself before my analysis, and in this case, having them at hand while reading the analysis will also be useful.

Daat Zekeinim cited in the name of RML a remarkable reading of Eliyahu's epiphany in 1 Kings 19. Eliyahu experiences, sequentially, a windstorm, an earthquake, and a fire, but G-d is in none of these¹. He then hears a "quiet delicate voice", which somehow does seem to be more Divine. RML identifies the first three experiences were of 'enclosures' thronged with angels which must be passed through before one reaches G-d. He then contends that sins, too, must pass through these enclosures to reach G-d, and that forgiveness of sins is only possible if they are intercepted before reaching G-d.

Daat Zekeinim cited RML as the rationale for the position of R. Yosay son of R. Yehudah on Yoma 86b that sins are forgiven the first three times, but not the fourth. In our printed Talmud that position is undisputed; however, we noted that in the RIF and many other sources R. Yosay son of R. Yehudah actually holds that only the first *two* times are forgiven, and the position that the first three times are forgiven is cited from an anonymous beraita.

RML's position seems to contradict the statement by R. Levi on Yoma 86a that "Repentance is great in that it reaches the Heavenly Throne". This contradiction is made even more explicit by Pesikta Rabbati 44, which has G-d assuring the Jews that He will forgive them even if they sin "once, twice, three, or even seven times, even up to the Heavenly Throne".

But this contradiction can be resolved as follows.

One of the first Talmudic passages I ever learned was on Berakhot 26b. The Mishnah there cites R. Yehudah as holding that the morning prayer can be said "עד=until the fourth hour", and the gemara wonders whether he meant "until the *beginning* of the fourth hour", or rather "until the *end* of the fourth hour". This is memorably expressed as "עד עד בכלל", meaning "up to and including, or up to and not including?" The Talmud in a number of other places identifies a similarly ambiguous "עד", rabbinic or Biblical, as the source of a rabbinic controversy.

Now we began by reminding you that Daat Zekeinim cites RML in his comment on Devarim 30:2, in which the key phrase is "Return, O Israel, עד Hashem your G-d". So we can reconcile RML with R. Levi by interpreting the latter as saying that repentance is great enough to reach עד the Throne of Glory, but עד בכלל=up to but not including – once the Throne is actually reached, forgiveness is impossible.

However, it seems that this resolution is incorrect, for a somewhat amusing reason. While the printed Talmud presents R. Levi's position as undisputed, Yalkut Shim'oni and

¹ Rabbi Jonathan Sacks has cogently noted that G-d does speak out of a windstorm to Iyov.

many other sources show that the our text is once gain lacking, and actually Rav Yochanan disagrees with R. Levi on the explicit ground that עַד וְלֹא עַד בְּכֻלּוֹ. So RML does contradict R. Levi, but that's not an issue, since he is following Rav Yochanan.

With this in mind, we can perhaps resolve some of the difficulties with the Daat Zekeinim as a whole. Daat Zekeinim begins by citing in the name of R. Yochanan (just about all texts have either R. Yonatan or R. Natan), the statement "Great is teshuvah, for it brings the Redemption nearer", and then most peculiarly says "and all the other things about the greatness of repentance mentioned there"², before awkwardly transitioning to R. Yosay son of R. Yehudah. The parallel version in Hadar Zekeinim³ (which incidentally has R. Natan rather than R. Yochanan) completely reworks the passages so that there is no transition at all, but rather two separate comments, and RML is cited not to explain the beraita, but rather the verse from Iyov "Indeed G-d acts thus three times with a man". But in this version there is really no connection between the second comment and Devarim 30:2.

I suggest accordingly, if speculatively, that the author of Daat Zekeinim originally intended to cite R. Yochanan's comment *disagreeing with* R. Levi on the ground עַד וְלֹא עַד בְּכֻלּוֹ as an explanation of the word עַד in Devarim 30:2. He followed this up by citing R. Yosay son of R. Yehudah⁴, who also limits forgiveness, and then used RML to explain their position. However, the original commentary originally just had "as per R. Yochanan in Yoma"). A later scribe, perhaps because he had a text of Yoma similar to our printed edition, in which R. Yochanan's disagreement is skipped, copied in the next statement (but left the attribution to R. Yochanan). Yet later copyists could not understand the transitions, and so either tried to turn it into a general citation regarding the greatness of repentance (Daat Zekeinim) or else split the comment in two (Hadar Zekeinim).

Turning once again to Yoma 86, we see that the printed text seems to have lost the "stricter" side of each of two separate arguments – R. Yochanan disagreeing with R. Levi, and the position that sins are forgiven twice but not three times⁵. Looking at the more complete parallels, however, we notice that each of them is unwilling to include to leave the strict positions as is. Rather, each ends up concluding that the more lenient position applies to communities, and the stricter to individuals.

Interestingly enough, the printed text of Yoma does contain a reference to the individual/community axis, with regard to R. Yosay son of R. Yehudah. However, in this version the point is to *exclude* the idea that individuals and communities are treated differently, specifically that individuals are forgiven fewer than three times. I invite suggestions as to how/why this version appeared. It is worth noting that all the changes in the printed edition are in the direction of expanding the scope of repentance.

I hope next week to address the contradiction within R. Yochanan as to the power of repentance that appears in the parallel versions, but not in the printed edition.

² He cannot simply intend to cite all such statements, as R. Levi's statement is the second in the series on Yoma 86 – what happened to the first?

³ I assume these are printed off diff. ms. of essentially the same work – corrections are welcome. I contend here that the version in Hadar Zekeinim is a conscious editing of Daat Zekeinim.

⁴ Perhaps originally he cited the anonymous position, as RML's explanation requires the number 4 to be significant

⁵ Although it attributes the "lenient" position of the beraita to R. Yosay son of R. Yehudah, who held the "stricter" position!

For now, though, I will conclude by citing Rosh, who even with the full text of Yoma, was unwilling to accept the notion that any number of sins could put one past the reach of forgiveness, and by implication fundamentally rejects the understanding of heaven put forth by RML:

“It seems correct to me that the meaning of “the fourth time they do not forgive him” is that if the sin related to a positive commandment, they do not forgive him *immediately* when he repents, but rather repentance freezes the situation and Yom Kippur atones, as with regard to those who violate negative commandments, and similarly, if the sin related to a negative commandment, repentance and Yom Kippur freeze the situation, and suffering washes the sin out.”

Ultimately the weight of Jewish tradition is that no one is ever beyond hope of forgiveness, and there is never sufficient justification for spiritual despair.

Bivrahah leshanah tova umetukah,

Aryeh Klapper

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו. – פו:

אמר רבי לוי

גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד

שנאמר (הושע יד)

"שובה ישראל עד ה' א-להיך".

אמר רבי יוחנן

גדולה תשובה

שדוחה את לא תעשה שבתורה

שנאמר (ירמיהו ג)

"לאמר הן ישלח איש את אשתו

והלכה מאתו והיתה לאיש אחר

הישוב אליה עוד

הלא חנוף תחנף הארץ ההיא

ואת זנית רעים רבים

ושוב אלי נאם ה'"

אמר רבי יונתן

גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה

שנאמר (ישעיהו נט) "ובא לציון

גואל ולשבי פשע ביעקב" -

מה טעם "ובא לציון

גואל"? משום ד"שבי פשע

ביעקב".

...

תניא

רבי יוסי בר יהודה אומר

אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין

לו

שניה מוחלין לו

שלישית מוחלין לו

רביעית אין מוחלין לו

שנאמר (עמוס ב) כה אמר ה'

על שלשה פשעי ישראל ועל

ארבעה לא אשיבנו

ואומר (איוב לג) הן כל אלה

יפעל אל פעמים שלש עם גבר

מאי ואומר

וכי תימא הני מילי בציבור אבל ביחיד לא.

תא שמע

"הן כל אלה יפעל א-ל פעמים שלש עם גבר"

ילקוט שמעוני הושע רמז תקל

א"ר לוי:

גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד

שנאמר

"שובה ישראל עד ה' א-להיך";

ור' יוחנן אמר: עד ולא עד בכלל.

ומי אמר רבי יוחנן הכי? והא

אמר ר' יוחנן:

גדולה תשובה

שדוחה את לא תעשה שבתורה

שנאמר: (ירמיהו ג)

"לאמר הן ישלח איש את אשתו

והלכה מאתו וגו'

ואת זנית רעים רבים

ושוב אלי נאם ה'"?

לא קשיא - כאן ביחיד, כאן בצבור

רי"ף מסכת יומא דף ה עמוד ב

תניא

עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו

שנייה מוחלין לו

שלישית אין מוחלין לו

שנא' "הן כל אלה יפעל א-ל פעמים שלש

עם גבר".

והתניא

שלישית מוחלין לו;

רביעית אין מוחלין לו?!

לא קשיא – הא ביחיד, הא בצבור.

דעת זקנים לבעלי התוספות דברים ל:ב

"ושבת עד ה' אלקיך" –

דכתיב

"ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך וגו'".

כל כך למה?

כדא"ר יוחנן בפי"ב(ח) דיומא:

גדולה תשובה שמקרבת הגאולה

שנאמר "ובא לציון גואל";

מה טעם? משום "ולשבי פשע ביעקב"

וכו' מענין גדולה תשובה כדא"ר התם.

ועוד תני

ר' יוסי בר' יהודה: אומר:

אדם עובר עבירה פעם ראשונה – מוחלין לו;

וכו'

רביעית אין מוחלין לו

שנאמר "כה אמר ה' על שלשה פשעי

ישראל ועל ארבעה לא אשיבנה"

והטעם שמעתי מרמ"ל

לפי שיש לו שלש מחיצות לפני הקב"ה

ראשנה רעש

ואחר הרעש אש

ואחר האש רוח

ואחר הרוח קול דממה דקה

ששם שכינתו של הקב"ה

ובכל מחיצה יש מלאכים

וכאשר יחטא הראשון, בא למחיצה הראשונה –

הן מעכבין אותו ואין מניחין אותו לעבור, ונמחל;

וכן שלישי נמחל המחיצה שלישית;

וכשאדם חוטא רביעית,

שבא לפני הקב"ה עד מחיצתו –

אינו נמחל,

וש"ה "הוי המכעיסים אותי על פני" –

הוי שמכעיסים כמה פעמים עד שבא

לפני.

הדר זקנים לבעלי התוספות דברים ל:ב

"ושבת עד ה' אלקיך" –

וכתיב מיד

"ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך וגו'".

וכל כך למה?

כדא"ר נתן:

גדולה תשובה שמקרבת הגאולה

שנאמר "ובא לציון גואל

ולשבי פשע ביעקב נאם ה'".

"ושבת עד ה' אלקיך" –

וא"ת

מה טעם אמרו

"הן כל אלה יפעל א-ל פעמים שלש עם גבר"

ולא יותר,

דמשמע שהקב"ה מעביר ראשון ראשון וכן שני

וכן שלישי?

וי"ל והטעם הוא ששמעתי מפי ר' מאיר הלוי ז"ל

לפי שיש ג' מחיצות לפני הקב"ה

ראשנה רעש

ב' אש

ג' רוח

ואחריה קול דממה דקה

ששם שכינתו של הקב"ה

ובכל מחיצה ומחיצה יש מלאכים ממונים

וכאשר יחטא הראשון, בא למחיצה הראשונה –

ומעכבין אותו ואין מניחין אותו לעבור, ונמחל;

והב' בא למחיצה שניה ונמחל

וכך הג' נמחל בג';

הד'

שבא למחיצתו של הקב"ה

אינו נמחל,

וזש"ה "הוי המכעיסים אותי על פני" –

המכעיסו אותי כ"כ עד שבא פשעם

לפני.

רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן יז

תניא

רבי יוסי בר' יהודה אומר אדם עובר עבירה ראשונה מוחלין לו

שניה מוחלין לו

שלישית מוחלין לו

רביעית אין מוחלין לו

שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו ואומר הן כל אלה יפעל אל

פעמים שלש עם גבר.

מאי ואומר

וכי תימא ה"מ בצבור אבל ביחיד לא קא משמע לן.

נראה לי לפרש רביעית אין מוחלין לו –

אם היא מצות עשה אין מוחלין מיד כשעשה תשובה אלא תשובה תולה ויום הכפורים מכפר כדין חייבי לאוין.

וכן אם היא מצות לא תעשה (מיתה) [תשובה⁶] ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד א

שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי: שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל

דורש?

אמר: שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד:

עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו,

שנאמר (ירמיהו ג) "שובו בנים שובבים";

עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה ויום הכפורים מכפר,

שנאמר (ויקרא טז) "כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם";

עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין,

שנאמר (תהלים פט) "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם";

אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין

למרק, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת,

שנאמר (ישעיהו כב) "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותן".

⁶ My emendation based on Yoma 86a below